

Danuta Anna Sitarska *

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Jagielloński

SAMORZĄDY TERYTORIALNE I BIBLIOTEKI PUBLICZNE W POLSCE: WZAJEMNI KLIENCI CZY WSPÓŁDZIAŁAJĄCY PARTNERZY?

[SELF-GOVERNMENTAL UNITS AND PUBLIC LIBRARIES IN POLAND:
CLIENTS OR INTEROPERATIONAL PARTNERS?]

Abstrakt: Wprowadzenie w problematykę relacji między jednostkami samorządu terytorialnego (JST) i bibliotekami publicznymi (BP), przy braku w Polsce strategii rozwoju infrastruktury informacyjnej terenów wiejskich i małomiasteczkowych w warunkach budowy e-państwa oraz społeczeństwa informacyjnego. Transformacja ustrojowa a brak ładu informacyjnego na poziomie gmin i powiatów; potrzeba badawczych i edukacyjnych podstaw współdziałania JST i BP w zakresie upowszechnienia idei oraz praktyki udostępniania informacji publicznej i obywatelskiej. Dane z raportów FRIS (Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego) a dylematy płatności za usługi informacyjne na wsi i w powiatach. Badania procesu działania użytkowników informacji w JST i BP – wspólna praca w sieci i wspólne doskonalenie warsztatu. Europejski wymiar zasad płatności – klient a partner (użytkownik informacji publicznej dla sektora biznesu i wtórne wykorzystywanie informacji publicznej a partnerzy – czytelnicy i użytkownicy informacji obywatelskiej w strefie edukacji i przestrzeni integrowania wspólnot lokalnych i regionalnych).

BIBLIOTEKI PUBLICZNE – INFORMACJA PUBLICZNA – SAMORZĄD TERYTORIALNY – TERENY WIEJSKIE
– USŁUGI INFORMACYJNE

Abstract: The article is an introduction to the issues of reciprocal relationship between self-government units (SGU) and public libraries (PL), in the context of inexistent national Polish strategy of information infrastructure development in rural and peripheral areas and in the circumstances of building the e-administration and the information society. The author confronts the aftermaths of Polish political transition with the lack of information order at the level of *gminas* and *poviats*, and stresses the need of creating research and educational basis for cooperation between SGU and PL. This cooperation should be aimed at propagating the idea and practice of granting access to public and civic information resources. The other points treated in the article are: data collected in the reports of the Foundation for the Development of Information Society (Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego) versus the dilemmas of choosing free or fee formula in the access to the information services in *gminas* and *poviats*. Exploring the actions taken up by information users in the assets of SGU and PL – collaborative work and perfecting of information skills. European dimension of payment rules – client versus partner (user of public information designed for business sector, re-use of public information versus partners – readers and users of the civic information pertaining to the education and integration of local and regional communities).

INFORMATION SERVICES – PUBLIC INFORMATION – PUBLIC LIBRARIES – RURAL AREAS – SELF-GOVERNMENT

*

* *

* Prof. UJ dr hab. DANUTA ANNA SITARSKA, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa. Doktor habilitowany w zakresie nauk humanistycznych ze specjalnością bibliotekoznawstwa i informacji naukowo-technicznej. Dwie najważniejsze publikacje: (2005) *Systemowe badanie bibliotek: studium metodologiczne*. Wyd. 2. Białystok: Książnica Podlaska, 222 s. [Wyd. 1. Łódź: UŁ, 1990 (*Acta Universitatis Lodzianis*)]; (1996) *Jan Paweł II poza cenzurą PRL: bibliografia 1976–1989* (współaut. z S. Skwirowską) [T. 1]. Rzym; Warszawa: Fundacja Jana Pawła II. Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu; Wydaw. Księży Marianów, 528 [4] s. [T. 2 w przygotowaniu]. Adres elektr.: sitarska@uwb.edu.pl

Wprowadzenie

Problematyka zadań informacyjnych, zwłaszcza badanie wzajemnych usług jednostek samorządu terytorialnego (dalej w skrócie JST) oraz bibliotek publicznych (BP), wymaga obecnie – w warunkach pierwszej dekady XXI w. – znacznie szerszej niż 10 lat temu perspektywy poznawania tych instytucji w ich realnym i wirtualnym otoczeniu systemowym. Oba wymienione typy instytucji zostały bowiem w ostatnim czasie zobowiązane do systemowych zadań informacyjnych, związanych z budową tzw. e-państwa oraz rozwijaniem społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Te nowe zadania – miejmy nadzieję – przyniosą też korzystne zmiany w relacjach między JST oraz BP, które – co trzeba podkreślić – w wielu przypadkach, choć stale nie dość licznych, mimo trudnych warunków egzystencji już są lub stają się znaczącymi składnikami instytucjonalnej infrastruktury informacyjnej poza wielkomiejskimi ośrodkami, w społecznościach regionalnych i lokalnych. Jednym z ważnych źródeł przesłanek decyzyjnych, dotyczących zasad odpłatności lub za usługi informacyjne wymienionych instytucji, mogą i powinny być sformalizowane strategie rozwoju infrastruktury informacyjnej powiatowego oraz gminnego poziomu w terytorialnym podziale administracyjnym kraju.

Wyniki pilotażowych badań prowadzonych 10 lat temu, tj. w końcu ostatniej dekady XX w., nad rodzajami relacji łączących JST i BP powiatów i gmin województwa podlaskiego, wykazały bardzo niski poziom wzajemnego zainteresowania tych instytucji. Jak się wydaje, była to sytuacja charakterystyczna także dla innych części Polski. Swoistym sprawdzianem braku popularności tej tematyki w środowisku pracowników INTE była reakcja Forum INTE na wyniki wspomnianych badań, podane w kontekście poszukiwania w praktyce racjonalnych metod informacyjnego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Prezentowane wówczas dane przyjmowane były ze zdziwieniem, a nawet z konsternacją. Pytano ironicznie, czy „będziemy teraz w informacji naukowej zajmować się nawet gminnymi sprawami?” Także na międzynarodowym seminarium związanym z rozwojem drobnej przedsiębiorczości m.in. na wsi, w czasie dyskusji nad inicjatywami zorganizowania współpracy informacyjnej gminnych BP z samorządami gminnymi, autorka tych inicjatyw zyskała poparcie ... tylko ze strony przedstawiciela Turcji. Przywołał on doświadczenia z własnego kraju, gdzie uznano właśnie biblioteki publiczne na wsi za instytucje większego zaufania niż samorządy i inne urzędy w małych środowiskach lokalnych, potrzebujących wiarygodnego doradztwa w wielu dziedzinach, zwłaszcza gospodarczego i edukacyjnego*. Warto zatem przyrzec się zmianom, jakie w kolejnej dekadzie pojawiły się w interesującej nas tutaj częściach realnej i wirtualnej przestrzeni informacyjnej.

Do najważniejszych zmian ostatniej dekady w przestrzeni informacyjnej polskich samorządów oraz bibliotek publicznych zalicza się:

- postępy transformacji ustrojowej, widoczne we wzmocnieniu się samorządowych podstaw prawnych oraz w stopniowym usamodzielnianiu się i zdobywaniu nowych rejonów w polu niezależności, m.in. poprzez „utarczki” z administracją państwową w terenie. Niestety, dotyczy to głównie silniejszych jednostek samorządowych – wojewódzkich i wielkomiejskich, w mniejszym stopniu samorządów gminnych i powiatowych, które w wielu przypadkach – po 10 latach formalnego istnienia – są ciągle jeszcze *in statu nascendi*;

* Wymienione badania są udokumentowane w publikacjach [Sitarska 2000, 2001] oraz w niepublikowanych pracach licencjackich, napisanych w IINiStB UW przez pracowników samorządowych bibliotek publicznych z wieloletnim stażem zawodowym [Białobrzeska 1999; Szerszeń 1999].

- rozwój prawa informacyjnego, w tym zwłaszcza wejście w życie przepisów *Ustawy ... o dostępie do informacji publicznej* [Ustawa z dnia 6 września 2001], która w praktyce społecznej „zmaga się” z licznymi ograniczeniami w dostępie do różnych kategorii informacji, nie tylko formalnie niejawnych;
- dynamiczny rozwój regionalnych i lokalnych, urzędowych i społecznych, komercyjnych i niekomercyjnych – sieciowych serwisów informacyjnych, w tym samorządowych *Biuletynów Informacji Publicznej* – konkurencyjnych w stosunku do już istniejących urzędowych i komercyjnych serwisów, a w konsekwencji tego procesu – kształtowanie się nowych grup użytkowników informacji rozpowszechnianych zarówno poprzez te serwisy, jak i w zgodzie z przepisami wspomnianej Ustawy – na wniosek ze strony obywatela bądź instytucji, kierowany do instytucji – tzw. podmiotów informacji publicznej – zobowiązanych do jej udostępniania^{*}.

Te trzy kategorie uwarunkowań zakreślają ogólne granice rozważań oraz wybór szczegółowych zasad potencjalnego współdziałania JST i BP w warunkach budowy e-państwa, ważnych z punktu widzenia dylematów „... między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci”. Nie można przy tym ukrywać wątpliwości, czy w polskich warunkach egzystencji najmniejszych, najczęściej wiejskich bibliotek publicznych ma sens odnoszenie tych dylematów płatności za usług informacyjne do powiązań z samorządami gminnymi? W kolejnej części tekstu wrócimy do tych wątpliwości. Wykorzystamy przy tym najnowsze, opublikowane w kwietniu 2009 r. wyniki badań przeprowadzonych w 2008 r. przez Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego w czasie przygotowań do „uruchomienia” Programu Rozwoju Bibliotek w Polsce, ogłoszonego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności w czasie inauguracji Światowego Dnia Książki [Inauguracja Programu Rozwoju Bibliotek 2009, dok. elektr.].

Transformacja ustrojowa a ład informacyjny

Uprawnione wydaje się tutaj założenie, że potencjalnym czytelnikom tego tekstu nie będzie potrzebne ani przekonywanie o tym, jak dalece procesy demokratyzacji i rozwój samorządności są wzajemnie uwarunkowane, ani też uzasadnianie istnienia zależności między sprawnym funkcjonowaniem każdej instytucji (w tym również JST i BP!) a cechami systemu informacji, wspomagającego jej główną działalność lub służącego również użytkownikom zewnętrznym. Warto przy tym zaznaczyć, że dopiero 10 lat temu, chyba po raz pierwszy u nas w kraju – wyraźnie i bez tzw. poprawności politycznej, ale z dobrze udokumentowanym zestawem przykładów, ekonomista – prof. Józef Oleński zwrócił uwagę na dotkliwy, po 10 latach transformacji stale jeszcze wyraźny u nas brak tzw. ładu informacyjnego, co – jego zdaniem – było jedną z najważniejszych przyczyn niepowodzenia wielu reform w pierwszym dziesięcioleciu polskiej transformacji po 1989 r. [Oleński 2000, s. 57; 2003 s. 13, 15]^{**}.

^{*} Ważnym dowodem żywotności prawa dostępu do informacji publicznej, a zarazem kłopotów związanych z egzekwowaniem tego prawa jest nowe opracowanie Michała Zaremby (UAM), w którym Autor na podstawie zgromadzonych materiałów empirycznych stwierdził m.in. „Rzadko która ustawa tak szybko „obraca” orzecznictwem jak ustawa o dostępie do informacji publicznej. Ilość orzeczeń idzie już w tysiące...” [Zaremba 2009, s. 13].

^{**} Józef Oleński w *Ekonomice informacji* (2003) napisał m.in. na s. 13: „... społeczny ład informacyjny jest warunkiem *sine qua non* rozwoju nowoczesnej gospodarki...” i na s. 15: „... społeczny ład informacyjny rozumiany [jest] jako kompleks społecznych norm, procesów, systemów i zasobów informacji, na podstawie których funkcjonują społeczeństwa, państwa i gospodarki, (...) jest on podstawowym składnikiem infrastruktury społecznej państwa, struktur ponadpaństwowych i międzynarodowych”.

W ciągu drugiej dekady transformacji wiele zmieniło się w świadomości Polaków, jeśli idzie o rolę informacji w życiu społecznym. Jednak ani intensywna polityka rozwijania społeczeństwa informacyjnego, ani też dynamiczna informatyzacja i programy edukacyjne w tym zakresie, nie wyeliminowały dotąd stereotypowych błędów przy tworzeniu infrastruktury informacyjnej państwa. Są to przede wszystkim pozorne oszczędności finansowe, które „uzyskuje się dzięki” zaniechaniu diagnozowania stanu rzeczy (zwłaszcza co do jakości zasobów informacji i profesjonalnej kadry, tj. tzw. zasobów ludzkich) w procesach projektowania i budowy systemów informacyjnych. Błędy takie można bez trudu identyfikować w realizacji najważniejszych – państwowych projektów, mimo że diagnoza stanu, który ma być zmieniony przez projekt, jest standardem proceduralnym przy projektowaniu (stąd projektowanie diagnostyczne!) systemów informacyjnych, przejmujących do przetwarzania zasoby informacji powstałe w przeszłości, ale niezbędne w realizacji przedsięwzięć gospodarczych i społecznych, dla wspierania których projektowany jest system. W takich warunkach systemy informacyjne przez te – chciałoby się powiedzieć – „świadomie popełniane błędy”, zamiast wspierać reformy i demokratyzację, nierzadko paraliżują liczne działania w wielu dziedzinach życia, zwłaszcza kiedy występują obok równie trudnych do zwalczenia „zaszłości” i nowych słabości systemu prawnego i wymiaru sprawiedliwości, tworząc rozległe pole nazwane „patologią administracji publicznej” [Dempczyńska 2009, s. 31–44].

Dogodną przestrzenią obserwacji zjawisk, które łączą administrację publiczną z dziedziną społecznej świadomości informacyjnej, jest wspomniany powyżej, rozwinięty w sieci WWW system publikatorów elektronicznych, tj. *Biuletynów Informacji Publicznej* (dalej w skrócie BIP), obligatoryjna forma udostępniania informacji publicznej. Ograniczę się tutaj tylko do pewnych aspektów funkcjonowania tego systemu, ważnych z punktu widzenia powiązań między JST oraz BP. Wybór ten uzasadniony jest dostępnymi wynikami badań, zarówno własnych, jak i prowadzonych przez Agnieszkę Strojek w formie monitoringu w latach 2003–2007 dla pierwszego okresu wdrażania BIP-ów [Strojek 2007a, 2007b] oraz podanych w raportach z sondaży oraz obserwacji, opracowanych dla potrzeb pozarządowego Programu Rozwoju Bibliotek Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności [Raporty z badań 2009], wspieranego przez projekt MKiDN Infrastruktura Bibliotek [Infrastruktura Bibliotek 2009].

Z wyników monitoringu samorządowych BIP-ów oraz z analizy dokumentów publikowanych i niepublikowanych, a związanych z budową w sieci WWW tej nowej kategorii serwisów informacji publicznej, można z całą pewnością wyciągnąć kilka wniosków, ważnych dla naszych rozważań:

- Proces projektowania i wdrażania polskiego systemu BIP-ów nie był poprzedzony badaniami diagnostycznymi, ani potrzeb i zachowań potencjalnych użytkowników, ani też rozmiarów oraz właściwości już istniejących i planowanych zasobów informacji w administracji publicznej oraz w strukturach innych instytucji wykonujących zadania publiczne, co nakłada na takie instytucje ustawowy obowiązek publikowania BIP; ten ostatni fakt znacząco poszerza społeczny zasięg obowiązywania przepisów *Ustawy ... o dostępie do informacji publicznej*, i tym samym łączy bardzo wyraźnie informację publiczną z szerszym, a dla naszych rozważań bardzo ważnym pojęciem informacji obywatelskiej [Sitar-ska, Strojek 2005; Gardocka red. 2008].
- W projekcie BIP-ów nie zostały wzięte pod uwagę doświadczenia innych krajów, które znacznie wcześniej zbudowały u siebie e-systemy informacji publicznej [Luterek 2004, 2008], a MSWiA, które jest twórcą zasad budowy systemu BIP-ów w Polsce, własne uwagi krytyczne na temat już wdrożonego systemu BIP-ów w sieci WWW opublikowało w *Białej Księdze Nowego BIP*, po kilku latach ponosze-

nia konsekwencji błędów popełnionych w czasie procesu projektowania przez tzw. podmioty BIP (instytucje zobowiązane do publikowania i stałego aktualizowania ich w sieci WWW) oraz użytkowników informacji publicznej, tj. potencjalnie wszystkie instytucje i każdego zainteresowanego obywatela [Bukowski red. 2006].

- Wśród licznych słabości polskiego systemu informacji publicznej mieszczą się również przynajmniej dwie sprawy, które mogą i powinny stać u podstaw stworzenia założeń współdziałania JST i BP w zakresie zaspakajania potrzeb oraz obsługi użytkowników, tj. podziału zadań i form udostępniania informacji publicznej. Są to niemal całkowicie pominięte przy tworzeniu systemu BIP-ów:
 - a) sprawy identyfikowania i rozpoznawania potrzeb różnych kategorii użytkowników informacji publicznej oraz różnicowania metod i procedur ich bezpośredniej obsługi;
 - b) wykorzystywania w usługach informacji publicznej odpowiednio dostosowanych do właściwości środowiska językowych narzędzi charakterystyki treści dokumentów oraz zapytań o informację publiczną, co tyleż wpłynie na ułatwienia w rozumieniu obowiązujących przepisów, jak i w egzekwowaniu prawa dostępu do informacji publicznej, wreszcie – co bardzo ważne – przyczyniać się może również do podnoszenia poziomu alfabetyzacji prawnej, informacyjnej i informatycznej obsługiwanego środowiska użytkowników.

Raporty Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego i dylematy płatności a usługi bibliotek

Dostępne w Internecie od kwietnia 2009 raporty z badań Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (FRSI) zawierają wyniki diagnozy (analizy) stanu rzeczywistości, która ma być zmieniona dzięki *Programowi Rozwoju Bibliotek Polskich w latach 2009–2013* [Zał. nr 3 [1] Analiza kontekstu...]. Są to – jak się wydaje – wiarygodne i aktualne dane ilościowe i jakościowe, tak o warunkach egzystencji bibliotek, jak i o działalności i obsługiwanym środowiskach lokalnych. Przestrzeń informacyjna, do której w znacznej mierze odnoszą się nasze rozważania, obejmuje 6650 jednostek BP na wsi i w małych miastach, spośród 8500 jednostek (według GUS na 2007 r.) względnie stabilnej sieci bibliotek publicznych w Polsce, w których pracuje ok. 9600 bibliotekarzy, w tym 62 % posiadających wykształcenie (41 % wyższe i 21 % pomaturalne) [Program Rozwoju Bibliotek 2009, s. 16]. *Program* skierowany jest do 3350 placówek bibliotecznych na wsi i w miastach z liczbą tylko do 20 tys. mieszkańców. Kompleksowa oferta *Programu* (szkolenia, sprzęt i oprogramowanie, pakiety działań „komunikacyjnych i rzeczniczych”) w wielu jednostkach bibliotecznych, zwłaszcza w bibliotekach gminnych oraz ich filiach, nie może być przyjęta i realizowana ze względu na nieuregulowany status osobowości prawnej bibliotek oraz ich warunki lokalowe (zbyt mały metraż – np. kąt w remizie strażackiej, brak ogrzewania itp.). Ten zaniedbany przez samorządy terytorialne „wycinek rzeczpospolitej bibliotecznej” ma być „naprawiany resortowo” w sferze warunków lokalowych i prawnych dzięki komplementarnemu projektowi *Infrastruktura Bibliotek Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* [Infrastruktura Bibliotek 2009], w ślad za którym biblioteki uczestniczące w projekcie ... „mają mieć” godziwe lokale (tzn. ogrzane, estetyczne i tak obszerne, żeby zmieścić i udostępniać sprzęt komputerowy oraz wyposażone w toalety dla użytkowników!) oraz osobowość prawną w Programie Rozwoju bibliotek... Czy organizatorzy zdołają skoordynować organizację i realizację projektu rządowego i pozarządowego, którego koszty mają być wielokrotnie większe niż koszt lokali, ogrzewania itd.? To pokaże czas.

Przygotowane wcześniej *Raporty o stanie rzeczy w bibliotekach* oraz – co bardzo ważne – również w społecznym otoczeniu bibliotek, raczej napawają optymizmem co do wszechstronności postrzegania społecznego kontekstu oczekiwanych dzięki *Programowi* zmian w bibliotekach publicznych oraz w środowisku ich oddziaływania [Zał. nr 3].

Z naszego punktu widzenia istotne jest, że w przeprowadzonych badaniach z jednej strony – zwrócono uwagę na potencjał więzi BP z JST poprzez „wyławianie” istniejących przykładów „dobrej roboty” (zwanej obecnie „dobłą praktyką”), ale równocześnie z drugiej strony – odnotowano niekorzystne zjawiska braku ciągłości rozpoczynanych projektów oraz systemowych rozwiązań w organizowaniu dostępu do Internetu na terenach wiejskich, zwłaszcza w zakresie finansowania. We wnioskach zabrakło moim zdaniem akcentu na nierozłączność rzeczywistego rozwoju aktywności wiejskich i małomiasteczkowych bibliotek publicznych z podnoszeniem poziomu świadomości pracowników samorządowych i radnych w zakresie warsztatowej wspólnoty zadań informacyjnych, zwłaszcza poznawania i zaspakajania potrzeb użytkowników informacji publicznej [Zał. nr 3 [1] *Analiza kontekstu...*, dok. elektr., s. 26–28, 75–76]. Trzeba jednak przyznać, że w zarysie socjologicznego tła *Programu Rozwoju Bibliotek*, kiedy autorzy *Analizy...* piszą, „żeby nie traktować wszystkich obszarów wiejskich jedną miarą” [s. 19], to za tym stwierdzeniem można doszukać się rozumienia potrzeby badawczego rozpoznawania w przypadku każdej biblioteki – środowiskowej specyfiki użytkowników informacji. Na tym problemie zatrzymamy się w kolejnej części tekstu poświęconej koncepcji badania użytkowników.

Przy optymistycznym postrzeganiu kierunku zachodzących przemian – można przewidywać raczej pomyślną realizację obydwu wyżej wymienionych komplementarnych projektów, choćby dlatego, że pomyślano o tym, żeby realizować je w logicznej sekwencji działań, a także z dwu dodatkowych względów:

- licząc na ścisły nadzór i racjonalne zarządzanie funduszem Billa i Melindy Gates’ów, którzy poprzez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności są głównym sponsorem *Programu Rozwoju Bibliotek* oraz obwarowanie udziału bibliotek w tym *Programie* warunkami posiadania przez nie osobowości prawnej (instytucji kultury) i odpowiednich pomieszczeń;
- mając uznanie dla jakości i aktualności *Raportów*, wyprzedzających główną realizację *Programu*. Wypada żałować, że przy okazji obchodów Światowego Dnia Książki i Tygodnia Bibliotek w 2009 r. nie stworzono bibliotekarzom – potencjalnym uczestnikom *Programu Rozwoju Bibliotek* odpowiedniej okazji do zapoznania się i przedyskutowania trafności postulatów i ewentualnych braków, jakie zauważono by w zawartości diagnozy. Niektóre z badań prowadzone były przez komercyjne ośrodki badań sondażowych (np. Agencja Badawcza MillwardBrown – Zał. nr 3, poz. 4–5), inne przez renomowane instytucje naukowe i uczonych, jak np. Pracownia Kapitału Społecznego Instytutu Socjologii UW kierowana przez prof. Annę Gizę-Poleszczuk [Zał. nr 3, poz. 2].

W kontekście rozważań problemów płatności za usługi, na szczególną uwagę zasługują przede wszystkim cechy jakościowe obecnej sytuacji bibliotek publicznych opisane w *Raportach*, bowiem skala wielkości różnych zjawisk wyrażana danymi ilościowymi jest tylko pewnym przybliżeniem do rzeczywistości, której ogląd – co wynika z natury badań – zawsze jest niedoskonały. Warto zacytować tutaj, jakich impulsów dla rozwoju – zdaniem prowadzących badania w 2008 r. – najbardziej potrzeba małym bibliotekom w Polsce:

- „inwestycji w lokale i sprzęt teleinformatyczny,
- rozszerzenia kompetencji bibliotekarzy o umiejętności menedżerskie, informatyczne i komunikacyjne,
- funduszy na prowadzenie ponad standardowej działalności,

- integracji środowiska i wzmocnienia całego systemu bibliotecznego,
- zrozumienia ze strony samorządów i zaangażowania mieszkańców” (podkr. A. Sitarska) [Program Rozwoju Bibliotek 2009, s. 8].

Tę listę „rozwojowych impulsów” można, rzecz jasna, korygować odpowiednio do posiadanej wiedzy oraz bagażu doświadczeń naukowych i osobistych. Autorzy raportu zapewne długo ważyli słowa przy ich formułowaniu, i dlatego lista jest krótka. Poprzedzono ją jednak gorzką interpretacją zebranych danych ilościowych o zbadanym wycinku „rzeczpospolitej bibliotecnej”:

W porównaniu z Europą cyfrowy rozwój Polski jest znacznie opóźniony. Pod względem dostępu do technologii informatycznych i umiejętności ich wykorzystywania polskie społeczeństwo plasuje się na ostatnich miejscach wśród krajów członkowskich. Dodatkowo, w samej Polsce stale pogłębia się (podkr. A. Sitarska) podział cyfrowy pomiędzy miastem i wsią. Mieszkańcy małych miejscowości mają nie tylko ograniczony dostęp, ale – co jest zjawiskiem szczególnie niepokojącym – nie odczuwają potrzeby korzystania z nowoczesnych narzędzi informacyjnych i komunikacyjnych [Program Rozwoju Bibliotek 2009, s. 7].

W cytowanych stwierdzeniach dwa elementy, dotyczące potrzeb informacyjnych, wiążą się wyraźnie z niektórymi wnioskami sprzed 10 lat, wspomnianych wcześniej, pilotażowych badań w woj. podlaskim [Sitarska 2001]. Wtedy również zaobserwowano brak „odczuwania”, co przecież oznacza równocześnie brak świadomości własnych potrzeb informacyjnych u mieszkańców małych miast i wsi Podlasia. Badano wtedy przede wszystkim opinie bibliotekarzy oraz obecność materiałów związanych z działalnością samorządów w księgozbiorach małych bibliotek miejskich i gmin wiejskich. Wówczas również stwierdzono, że według zebranych opinii znikome jest zainteresowanie samorządów sprawami bibliotek w tych miejscowościach, podobnie zresztą jak i „brak zaangażowania” (cokolwiek to znaczy!) większości mieszkańców w sprawy BP. Jak zatem w takiej sytuacji, którą niektórzy nazbyt ostro oceniają jako „stabilną zapaść cywilizacyjną”, wprowadzać opłaty za usługi bibliotek, z których – według danych najnowszych – korzysta osobiście tylko ok. 30 % mieszkańców polskich wsi i miasteczek, co m.in. ilustruje Tabela nr 1.

Tabela nr 1: Korzystanie z bibliotek publicznych na wsi i w małych miastach polskich w 2008 r.

Źródło: [Program Rozwoju Bibliotek 2009, s. 14]

Przy oglądzie podanych wyników trzeba zwrócić uwagę na to, że w małych miastach i wsiach ciągle jeszcze jest bardzo słabo ukształtowana infrastruktura instytucjonalna, co sprawia, że otoczenie BP i JST ciągle wymaga

znaczących wysiłków na rzecz budowy powiązań funkcjonalnych, sprzyjających powstawaniu świadomości potrzeb informacyjnych w takich środowiskach. Bez tej świadomości oraz wyraźnego i trwałego powiązania jej z dążeniami mieszkańców małych społeczności do lepszej jakości życia, nie można planować płatnych usług bibliotecznych, które mogą być uzasadnione tylko przy istnieniu na nie popytu.

W obecnych warunkach egzystencji BP i szkół wiejskich lub w małych miejskich środowiskach lokalnych, siłą pobudzającą kształtowanie się potrzeb informacyjnych może być jedynie stymulowanie trafnie dobranych kierunków aktywności na rzecz użytkowników indywidualnych w wewnętrznej obsłudze w bibliotekach, jak i środowiskowych grup potencjalnych klientów bibliotek, zwłaszcza wśród liderów i samorządów – terytorialnych, zawodowych i gospodarczych, które z natury swej działalności potrzebują wsparcia innych instytucji. Biblioteki publiczne mają stale jeszcze szanse – mimo istnienia zasobów informacji w sieci WWW – na utrzymanie (lub też dopiero zdobycie!) w środowisku pozycji instytucjonalnego lidera organizującego i integrującego źródła zaplecza intelektualnego dla kontynuowania lub podejmowania nowych kierunków działania w lokalnym lub w szerszym interesie wspólnotowym.

Badania użytkowników informacji w procesie ich działania

Zróznicowane, zindywidualizowane podejście do badania potrzeb, zachowań i upodobań użytkowników informacji w każdym małym środowisku lokalnym wymaga oczywiście sporego wysiłku organizacyjnego. Nie miejsce tu na jego szczegółową charakterystykę. Obecnie oprócz różnego rodzaju badań marketingowych, najczęściej typu sondażowego, z naszego punktu widzenia ważne jest wąsko profilowane poznawanie indywidualnych użytkowników informacji lub niewielkich grup ważnych ze względu na to, że łączy ludzi w tych grupach określony rodzaj zadań ważnych dla danego terenu. Najczęściej w takiej sytuacji poznaje się i opisuje według przyjętego języka – zakres zainteresowań i/lub postać potrzebnej informacji bądź nazwy identyfikujące twórców lub gestorów informacji stale potrzebnych użytkownikowi. Na podstawie tego typu danych o potrzebach i oczekiwaniach użytkownika, możemy oferować mu usługi typu *newsletter*, czyli cykliczne przekazywanie wyselekcjonowanych, bieżących nowości na adres poczty elektronicznej. Gromadzenie informacji można wspomagać specjalnymi programami monitorowania zasobów sieci i łączyć z danymi pozyskiwanymi np. ze źródeł drukowanych lub archiwalnych.

Warto tutaj jednak „przywrócić pamięci”, choćby dla potrzeb badania użytkowników samorządowych, znajdujących się w przestrzeni informacyjnej małych BP, znaną i upowszechnioną na gruncie nauki o informacji przez prof. Toma Wilsona z Wielkiej Brytanii w latach 80. XX w. socjologiczną metodę badania w działaniu [Wilson 1982 a, b, c; Wilson, Streatfield 1982]. Można nie mieć obaw, że jest to nie dość nowoczesne podejście w badaniu użytkowników. Wykształcony bibliotekarz, dodatkowo przeszkolony w zakresie obserwacji procedur informacyjnych na każdym stanowisku pracy oraz zasad dokumentowania wyników obserwacji, może wystąpić roli pomocnika-asystenta informacyjnego przy rozwiązywaniu rzeczywistych samorządowych zadań informacyjnych (a zarazem spełniać rolę jawnego lub ukrytego obserwatora-badacza), towarzysząc radnym lub pracownikom samorządowym w ich specjalnych – akcyjnych lub rutynowych pracach. Zaletą takiego podejścia przy rozpoznawaniu specyfiki potrzeb i zachowań użytkownika jest obustronnie korzystna sytuacja komunikacyjna, w której obie strony – główny wykonawca i jego pomocnik informacyjny – mają szansę wzajemnego poznania swoich zadań i stosowanych metod ich rozwiązywania. Użytkownik nie jest zmuszany sytuacyjnie do

samodzielnego nazywania swoich potrzeb (często nieuświadamianych!), do określania nierzadko trudnej, interdyscyplinarnej tematyki (a także innych cech) pożądanych materiałów. Propozycje „nazewnictwa” może w naturalny sposób „podpowiadać” i uzgadniać asystent informacyjny, pośredniczący między „użytkownikiem a źródłem”. Najlepiej, żeby takie „rozpoznawanie” rzeczywistych potrzeb oraz wyrażania ich we wspólnym – uzgodnionym języku, odbywało się w czasie wspólnej, autentycznej pracy – np w sieci WWW przy aktualizacji lub też wzbogacaniu BIP-ów o nowe elementy architektury i organizacji danych (nowe linki, rozbudowa menu itp.). Mogą to być np. wspólne akcje promocyjne kierowane do adresatów lokalnego środowiska (a przy tym „wykrywanie” powiązań międzyinstytucjonalnych lub interpersonalnych) bądź też np. korygowanie i doskonalenie wybranych modułów BIP-u lub segmentów obowiązkowych słowników języka opisu danych w zasobach informacji publicznej (np. nazw własnych – geograficznych lub instytucjonalnych, często zmienianych lub też obcojęzycznych wersjach). Bardzo ważne byłoby również wprowadzanie stałych, cyklicznych spotkań pracowników samorządów z bibliotekarzami, dla wzajemnego zapoznania się z rodzajami i procedurami typowych usług dla użytkowników informacji w każdej z tych instytucji. Dla ilustracji zadań w przestrzeni samorządowych informacji publicznych w Załącznikach nr 1 i 2 podane są zestawienia: (1) *Typowych e-USŁUG INFORMACYJNYCH W MODELOWYCH SAMORZĄDOWYCH SYSTEMACH INFORMACJI PUBLICZNEJ* oraz (2) *ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO* dotyczące spraw publicznych, zgodne z ustawami o samorządzie terytorialnym. Warto raz jeszcze nawiązać i tutaj do diagnozy, gdzie m.in. w odniesieniach do spraw użytkowników informacji stwierdzono m.in.:

Jeżeli chodzi o trzy najczęściej poszukiwane rodzaje informacji – wiadomości polityczne, lokalne i między-narodowe – to należy zauważyć, że w pierwszym i trzecim przypadku, dzięki istnieniu dużej liczby serwisów komercyjnych (internetowych, a także kilku informacyjnych kanałów telewizyjnych) potrzeby te mogą być zaspokajane niezależnie od *Programu Bibliotecznego*. Natomiast w drugim przypadku – dostępu do wiadomości lokalnych – istnieje stosunkowo duży deficyt komercyjnych dostawców informacji (zarówno w Internecie, jak poprzez kanały tradycyjne), a zatem jest tu pole dla potencjalnej aktywności *Programu Bibliotecznego* [Zał. nr 3, poz. 5, sl. 13].

Wymowa tego wniosku bliska jest – jak się wydaje – wynikom badań Agnieszki Strojek oraz obserwacjom serwisów samorządowych przez piszącą te słowa. Jednocześnie zastanawiający jest brak komentarza Autorów *Raportu* na temat zjawiska „osobliwe w polskiej transformacji” [Gomuła 2008, s. 8–9, 43–47, 213], jaką jest swoisty bezwład, czy też po prostu bezradność JST w nowych warunkach ustrojowych. Widać bowiem wyrażenie, że JST nie były przygotowane do nowych zadań – po prostu nie potrafiły wykorzystać szansy, jaką stał się obowiązek prowadzenia BIP-ów. Nie dostrzeżono bowiem własnego interesu w istnieniu BIP-ów i wykorzystywaniu ich dla wspólnego dobra, w tym dla wzbogacenia innych lokalnych serwisów w Internecie. Tym samym, przewyższania przez działalność samorządową przynajmniej niektórych trudności w dostępie do informacji lokalnych. Interesujące w tej części diagnozy są mapy wizerunkowe opinii użytkowników o bibliotekach publicznych [Zał. nr 3, poz. [5], np. sl. 67, 68]. W tej samej części, wśród danych opisowych, znalazły się bez komentarza ze strony Autorów opinie o tym, że biblioteki gminne w znikomym stopniu zaspakajają potrzeby studiujących mieszkańców wsi*, oraz że obecnie już „w ogóle biblioteki nie są już potrzebne”. Wypada wyrazić zdziwienie, że nie powiązano cytowanych opinii z postulatami wysiłków edukacyjnych oraz podejmowania ba-

* Długą tradycję zajmowania się tym problemem oraz jego uniwersalność dobrze ilustruje ciągle aktualna publikacja z bogatej Wielkiej Brytanii z Obrze rozwiniętym systemem bibliotek publicznych [Wilson 1975].

dań użytkowników informacji lokalnych w Internecie, które mogłyby wpłynąć na podniesienie poziomu profesjonalnych kompetencji bibliotekarzy gminnych, i to nie tylko... w zakresie umiejętności korzystania z komputerów. Szkolenia bibliotekarzy w tym zakresie komentowane są obszernie w części *Raportów* dotyczącej użytkowników informacji. I tylko w tym zakresie! Jest to typowe, charakterystyczne podejście, występujące w większości publikacji związanych z dążeniami do formacji społeczeństwa informacyjnego opartego na wiedzy, tak jakby to komputery były jej generatorami. Trudno to zrozumieć po dwu dziesięcioleciach „prób i błędów” wypełnianych przez informatyków przy projektowaniu strategicznych systemów informacyjnych, na skutek ignorowania wiedzy o potrzebach, wymaganiach i zachowaniach użytkowników informacji w dobie rozległych – komputerowych systemów informacyjnych [Nicholas 2001].

Sprawy związane z edukacją na rzecz zmian w małych BP oraz integrowania ich działalności z pracą JST, w tym także z koniecznymi zmianami programów kształcenia uniwersyteckiego, tak samorządowców, jak i bibliotekarzy, znajdują się tutaj w kolejnej – ostatniej części tekstu.

Europejski wymiar płatności za usługi bibliotek – klient a partner

Celowo, dopiero na zakończenie rozważanych dylematów płatności za usługi BP oraz JST (zwłaszcza na terenach wiejskich i małomiasteczkowych!) spojrzę na nie przez wybrany aspekt ich europejskiego wymiaru, i to w powiązaniu z założeniami nowych kierunków w edukacji (w tym także tzw. alfabetyzacji informacyjnej użytkowników, dawniej nazywanej po prostu „przysposobieniem informacyjnym”).

Położenie akcentu na europejski wymiar potencjalnego współdziałania BP i JST w polu informacji publicznej ma oczywiście wiele uzasadnień [Zaremba 2009, s. 261–268]. Zajmę się tutaj tylko najwyraźniejszym i bezpośrednim sprzężeniem z zagadnieniem płatności za usługi związane z udostępnianiem informacji publicznej. Zawarte w *Ustawie o dostępie...* regulacje spraw płatności są bardzo lakoniczne, a mimo to uznaje się m.in. na podstawie dotychczasowego orzecznictwa, że są one kompletne, tzn. że nie można w tej materii stosować innych ustaw np. o opłacie skarbowej pobieranej zwykle przy wydawaniu obywatelom urzędowych dokumentów [Zaremba 2009, s. 139–146]. Słowem – przy prostej interpretacji przepisów – informacja publiczna jest bezpłatna i bezpłatnie udostępniana, ale... według art. 15 ust. 1 „przewidziany został wyjątek od tej reguły, polegający na możliwości pobrania (...) opłaty równej kosztom związanym ze wskazanym (...) sposobem i formą udostępnienia informacji” [Zaremba 2009, s. 140–141]. Jak to zwykle bywa w pozornie zupełnie jasnych sytuacjach, praktyczne decyzje związane z kosztami usług informacyjnych komplikuje *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego... o ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego* [Dyrektywa 2003/98]. Nie miejsce tu, aby wchodzić w jej szczegóły [Adamski, Bernaczyk 2006], ale warto mocno zaznaczyć fakt, że jest to jeszcze jeden „zawiły” kontekst prawny procedur udostępniania informacji i dokumentów tekstowych, oprócz nierzadko skomplikowanych spraw własności intelektualnej i prawa autorskiego. Cytowana *Dyrektywa* przy założeniu, że informacja publiczna jest – i ma być w zasadzie we wszystkich krajach UE – udostępniana bezpłatnie każdemu zainteresowanemu, jednocześnie zwraca uwagę na zjawisko tzw. wtórnego wykorzystywania informacji sektora publicznego (z reguły po jej przetworzeniu i zagregowaniu) przez podmioty rynku informacji w celach osiągania zysku finansowego. To „wtórne wykorzystywanie” w celach komercyjnych pociąga za sobą wielorakie komplikacje przy orzekaniu „kto i w jakich okolicznościach” powinien płacić, a kto nie powinien – za pozyskanie informacji publicznej (nie za informację!) z „pierwszej reki”, w tym z JST oraz BP, choć te w wielu sytuacjach nie są podmiotami wytwarzającymi ją, tylko pośredniczą w udostępnianiu.

Omówiony przykład jest bardzo istotny z punktu widzenia potencjalnego współdziałania BP i JST przy udostępnianiu lokalnych informacji publicznych. Konieczne bowiem będzie w procesie udostępniania także uzgodnienie między tymi instytucjami i ustalenie zasad odróżnienia „klienta – użytkownika z sektora informacji w strefie biznesu” od „użytkownika i czytelnika z sektora edukacji i/lub obywatelskiej działalności w lokalnej lub regionalnej społeczności”. Takie uzgodnienia wymagają nie tylko poradnictwa prawnego (a czas udostępnienia żądanej informacji publicznej jest także regulowany prawnie), ale wspólnej wiedzy o konkretnych osobach i firmach, o najbliższym i dalszym środowisku otaczającym społeczność lokalną, o związkach gospodarczych i kulturowych, formalnych – jak np. związki gmin dla celów turystycznych oraz nieformalnych, wywoływanych bieżącymi wydarzeniami, np. zagrożeniami i katastrofami.

Zarówno w świetle takich jak powyżej przykładów sytuacji decyzyjnych oraz stale dyskusyjnych, a często kontrowersyjnych opinii co do zasadności opłat za usługi informacyjne, zwłaszcza w BP i JST [np. Strojek 2007 b; Zybert, Grabowska red. 2008; Dobroński 2000; Kołodziejska 2000], bardzo istotne wydaje się wprowadzenie zmian, tak w przepisach prawnych, jak i w zakresie kształcenia zarówno bibliotekarzy, jak i pracowników administracji publicznej. Szczególnie ważne jest przysposobienie informacyjne samorządowców z wyboru, czyli użytkowników, a zarazem twórców informacji publicznej i obywatelskiej. Interesujące sugestie co do kierunku zmian w edukacji bibliotekarzy znajdują się m.in. w *Programie Rozwoju Bibliotek*, gdzie przewiduje się moduły szkoleń związane z ułatwieniami w dostępie do informacji lokalnej, ze wspieraniem lokalnej samoorganizacji społecznej oraz z zasadami korzystania z usług e-administracji [Program Rozwoju Bibliotek 2009, s. 22].

Nie ma natomiast w tych propozycjach edukacyjnych postulatów związanych z koniecznością „dobrego oswojenia” zarówno bibliotekarzy, jak i pracowników JST oraz radnych z już istniejącymi i ciągle narastającymi, nowymi przepisami i aspektami prawnymi społecznego funkcjonowania różnych kategorii informacji. Z jednej bowiem strony – są one przedmiotem coraz powszechniejszego udostępniania, ale jednocześnie z drugiej strony – są przedmiotem ochrony prawnej w oznaczonych przepisami warunkach [Korczak 2006]. Zarządzający zasobami informacji, tak przy gromadzeniu, jak i udostępnianiu tych zasobów muszą odwoływać się do przepisów prawa oraz z wielką ostrożnością identyfikować kategorie oraz cele wykorzystywania informacji publicznej przez użytkownika, żeby nie naruszyć ani praw obsługiwanego, ani praw twórców informacji, a wreszcie – także samej informacji, która może być specjalnie chroniona na różne sposoby, nie tylko z punktu widzenia niejawności.

Wśród standardowych przedmiotów uniwersyteckiego kształcenia bibliotekarzy nie znajdziemy podstaw prawa (tzw. encyklopedii prawa), ani też prawa informacyjnego, które rozwija się lawinowo, często pod hasłami informatycznymi. Ze względu na doniosłość społeczną informacji publicznych w praktyce, zwłaszcza w pracy małych bibliotek i samorządów, gdzie nie zawsze jest po ręką radca prawny, a nawet jeśli jest, to nie zna specyfiki dostępu do informacji, bardzo pilny jest postulat wprowadzenia do kształcenia bibliotekarzy na wszystkich poziomach problematyki prawnej, w różnych ujęciach i odniesieniach. Równie ważne jest otwarcie różnych form doksztalcania w tym zakresie np. na studiach podyplomowych, kursach i warsztatach. Dziwić może fakt, że nie zauważono dotąd takiej potrzeby ani w SBP, ani w PTIN. Chodziłoby w pierwszym rzędzie o propedeutykę prawa w praktyce, ale w ujęciu, które pozwoliłoby i bibliotekarzom i samorządowcom „z perspektywy (...) osoby pełniącej wobec prawa określone funkcje ustawodawcze, opiniotwórcze, wychowawcze, czy regulujące życie społeczne (...)” na poznawanie i zrozumienie tego co znaczy obecnie „(...) złożoność (...)” problematyki, jaką jest konfrontacja z systemem i instytucją prawa” [Wojciechowska-Pastwa 2008, s. 9]. Brakuje też w literaturze przedmiotu nauki o informacji opracowania, które interpretowałoby literę prawa w świetle wydarzeń życia za-

wodowego, a nie tylko ograniczało się do sygnałów o nowych przepisach. Zacytowane wyżej słowa pochodzą z książki *Człowiek w obliczu prawa*, która skierowana jest do pracowników służb społecznych – kuratorów, opiekunów prawnych i społecznych, ale sygnalizuje też ważny problem prawa komputerowego dla bibliotekarzy i innych służb informacyjnych [Wojciechowska-Pastwa red. 2008, s. 291–309].

Bardzo pożądanymi zjawiskami ostatniego czasu w kształceniu bibliotekarzy są:

- podejmowane równolegle do studiów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa dodatkowe studia w zakresie zarządzania, administracji publicznej i socjologii; poszukiwanie najbardziej racjonalnych rozwiązań we współczesnym bibliotekarstwie wymaga właśnie takiej interdyscyplinarnej wiedzy;
- odbywanie staży zagranicznych i poznawanie realiów zawodowych w krajach bardziej rozwiniętych gospodarczo, i dzięki temu posiadających bardziej zasobne biblioteki oraz lepiej zorganizowane usługi informacyjne.

Tu także trzeba zaznaczyć wartość już istniejącego potencjału uprawnień do samodzielnego organizowania współpracy z partnerami zagranicznymi. Do tego ostatniego kierunku aktywności nie nawiązano w wielokrotnie tu przywoływanym *Programie Rozwoju Bibliotek*, co dziwi, bo właśnie proces organizowania współpracy zagranicznej i wymiany doświadczeń w JST oraz w samorządowych BP wydaje się szczególnie atrakcyjnym i dobrze „wyposażonym” w zadania informacyjne eksperymentem skutecznego współdziałania.

Na zakończenie tych refleksji, które dla autorki są etapem indywidualnie prowadzonych badań inspirowanych potrzebami środowisk bibliotekarzy i samorządowców, chcę podkreślić wkład wiedzy studentów do tych badań, zwłaszcza studentów zaocznych. Oni właśnie, kształcąc się na różnych poziomach studiów uniwersyteckich, jednocześnie dzielą się swoim doświadczeniem zawodowym i wiedzą o realiach polskiej „prowincji”, a w nielicznych przypadkach także doświadczeniami pracy samorządowej, która w naturalny sposób łączy co bardziej aktywnych środowiskowo bibliotekarzy ze sprawami wspólnego dobra, zwłaszcza tego, które sytuuje się w obszarze kultury umysłowej i duchowej, najsilniej związanej z tradycyjnym nośnikiem informacji, jakim jest książka.

Główne wyniki badań własnych autorki dostępne będą za kilka miesięcy, w formie podsumowania wywiadów indywidualnych oraz wspólnych dyskusji bibliotekarzy i samorządowców. Jednak już obecnie mogę z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że problem płatności za usługi informacyjne w bibliotekach publicznych i samorządach nie mieści się w sferze jednoznacznych i jednorodnych rozwiązań. Zmienność sytuacji komunikacyjnych, w jakich znajdują się zarówno użytkownicy informacji, jak i pracownicy obsługi informacyjnej, każe postrzegać potrzebę elastycznej kodyfikacji dostosowanej do konkretnych przypadków, środowisk oraz ich statusu cywilizacyjnego. W polskich bibliotekach gmin wiejskich i małych miast oraz w jednostkach samorządowych w tego rodzaju środowiskach, u schyłku pierwszej dekady XXI w. można z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że nie należy wprowadzać żadnych opłat za usługi w przestrzeni informacji publicznej, poza oczywistymi przypadkami zamiaru wykorzystywania pozyskanych danych dla osiągnięcia zysku finansowego. Trzeba raczej tutaj zainwestować i wysiłek, i pieniądze zdobywane z dotacji na rozwój społeczeństwa informacyjnego i wyrównywanie poziomu cywilizacyjnego terenów wiejskich na atrakcyjne oferty powiązane z bieżącym życiem społeczności, tak aby zmienić ich zainteresowania, kierując je w stronę jakości życia^{*} opartego na wiarygodnej informacji i własnej wiedzy zdobywanej m.in. dzięki książkom w bibliotece najbliższego miejsca zamieszkania, ale kierującej do innych – przestrzennie oddalonych źródeł – do kontaktu z ludźmi, instytucjami i zasobami informacji.

^{*} Na tę „jakość” zwrócił nam niedawno uwagę prof. Jacek Wojciechowski, czyniąc to w języku „epoki wolnego rynku”, a odnosząc do rozważań o metodach oddziaływania przez biblioteki na swoich „klientów” [Wojciechowski 2006].

Wykorzystane źródła i opracowania

Akty prawne

- Dyrektywa 2003/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego. Dziennik Ustaw L 345 z dnia 31.12.2003, s. 90.
- Ustawa (2001 a) o samorządzie gminnym. Dziennik Ustaw 2001 nr 142, poz. 1591.
- Ustawa (2001 b) z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym. Dziennik Ustaw 2001 nr 142, poz. 1592.
- Ustawa (2001 c) z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dziennik Ustaw 2001 r. nr 142, poz. 1590.
- Ustawa (2001 d) z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. Dziennik Ustaw 2001 nr 112, poz. 1198.

Opracowania

- Adamski D.; M. Bernaczyk (2006). Znaczenie dyrektywy o ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego dla ustawy o dostępie do informacji publicznej. *e-Administracja* nr 2, s. 2–15.
- Białobrzaska, J. (1999). Biblioteka w gminie w okresie przemian 1990–1999. Praca licencjacka pod kier. A. Sitarskiej. Warszawa: IINiStB UW, na prawach rkps. Biblioteka IINiStB UW.
- Bukowski red., dok. elektr. (2006). Biała Księga Nowego BIP (współaut. m.in. A. Strojek). MSWiA. Departament Informatyzacji. Warszawa: MSWiA, <http://meta.bip.gov.pl/>, www.zgl.pl/download/biala_ksiega_nowego_bip.pdf [odczyt: 24.06.2007].
- Dempczyńska, J. (2009). Skąd patologia w działaniach administracji? (pierwotne i wtórne przyczyny powstawania patologii w administracji). [W:] P. J. Suwaj, D. R. Kijowski red. *Patologie w administracji publicznej*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer business, s. 31–44.
- Dobroński, A. (2000). Samorząd wojewódzki: realia i potrzeby informacyjne. [W:] *Społeczeństwo informacyjne w perspektywie nowego tysiąclecia: V Krajowe Forum INiT w Zakopanem*, 18–21. 11. 1999. Warszawa: PTIN, 2000, s. 49–50.
- Dolnicki, B. (2006). Samorząd terytorialny. Wyd. 3. Stan prawny na 15 maja 2006. Kraków: Zakamycze, 402 s.
- Frąckiewicz-Wronka, A. red. (2002). Samorządowa polityka społeczna. Warszawa: WSP TWP, 235 s.; s. 10: Nota wydawnicza, przyp. 6.
- Gardocka, T. Red. (2008). Obywatelskie prawo do informacji [stan prawny na 1 grudnia 2007]. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 399 [1] s.
- Gomuła, W. (2008). Teoria osobliwości społecznych: zaskakująca transformacja w Polsce. Warszawa: Scholar, 323 s.
- Inauguracja Programu Rozwoju Bibliotek (2009): w dniu 23 kwietnia w Bibliotece Narodowej, dok. elektr. <http://www.bn.org.pl/index.php?id=1&archiwum>; zob. też: Inauguracja Programu Rozwoju [odczyt: 22.05.2009].
- Biblioteki. Pierwsze spotkanie Krajowego Partnerstwa na Rzecz Rozwoju Bibliotek: 24.04.2009. <http://www.pafw.pl/strona.php?p=aktualnosci,5.php> [odczyt: 28.04.2009].
- Infrastruktura Bibliotek (2009). [Biblioteka +]: Program Ministra Kultury Dziedzictwa Narodowego, dok. elektr. Warszawa: MKiDN, <http://www.mkidn.gov.pl/po/infrabib.php> [odczyt: 28.04.2009].
- Kołodziejska, J. (2000). Lokalność i uniwersalność bibliotek. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Korczak, J. (2006). Radny, pracownik samorządowy, gmina – analiza stosunków oparta na odpowiedzialności prawnej. [W:] C. Kociński red. *Nadzór administracyjny: od prewencji do weryfikacji*. Wrocław.
- Luterek, M. (2004). Systemy informacji publicznych. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej* nr 3/4, s. 3–6.
- Luterek, M. (2008). Ujednolicenie elektronicznych systemów informacji publicznej. [W:] *Organizowanie środowiska informacji i wiedzy*. Warszawa: SBP, s. 71–98.
- Oleński, J. (2000). Uwarunkowania informacyjne instytucjonalnych reform systemowych w Polsce w latach 1989–1999. Aspekt regionalny. [W:] *Podlasie dekada transformacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 57.
- Oleński, J. (2003). *Ekonomika informacji: metody*. Warszawa: PWE, 315 s.

- Nicholas, D. (2001). Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu: idee, metody, środki. Warszawa: SBP, 122 [2] s.
- Program Rozwoju Bibliotek (2009): broszura wydana z okazji inauguracji programu, dok. elektr. Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności ; Fundacja Rozwoju Społ. Informacyjnego. Warszawa, 32 s.
<http://www.biblioteki.org/images/Files/broszura%20wydana%20z%20okazji%20inauguracji%20programu.pdf> [odczyt: 26.04.2009].
- Raporty z badań (2009). Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, dok. elektr., zob. Zał. nr 3.
- Sitarska, A. (2000). Wprowadzenie w problematykę informacyjną wspólnot lokalnych, [W:] D. Pietruch-Reizes i in. red. Społeczeństwo informacyjne w perspektywie nowego tysiąclecia: materiały z V Krajowego Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 18–21 października 1999. Warszawa: PTIN, s. 43–47.
- Sitarska, A. (2001). Rozwój przedsiębiorczości a biblioteki publiczne [W:] 9th International seminar: Scientific and technical Information in Central and Eastern Europe. Zakopane 4–6 Sept. 2000. Warsaw: IINT, s. 70–75.
- Sitarska A.; A. Strojek (2005). Konteksty prawa swobodnego dostępu do „informacji obywatelskiej”. [W:] B. Sosińska-Kalata i in. red. Od informacji naukowej do technologii społeczeństwa informacyjnego: praca zbiorowa. Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Warszawa: SBP, s. 39–71.
- Strojek, A. (2007 a). Dostępność informacji samorządowej a działalność bibliotek publicznych: rozprawa doktorska pod kier. A. Sitarskiej w Inst. Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniw. Warszawskiego. Warszawa: UW, dost. na prawach rkps. w BUW.
- Strojek, A. (2007 b). Stan literatury przedmiotu oraz badań bibliotekoznawczych w interdyscyplinarnej strukturze problematyki samorządowej informacji publicznej. [W:] J. Leończuk red. Od księgoznawstwa – przez bibliotekoznawstwo do nauki o informacji XXI w. Białystok: Książnica Podlaska, s. 265–286.
- Suwaj P. J.; D. R. Kijowski red. (2009). Patologie w administracji publicznej. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 904 s.
- Wilson, T. D. (1975). Local library cooperation in the service of higher education*. *Journal of Librarianship* vol. 7, p. 143–152; dostępne także: <http://informationr.net/tdw/publ/papers/1975Coop.html> [odczyt: 18.05.2009].
- Wilson, T. D. (1982 a). Nowy paradygmat (wzorzec) badań w dziedzinie informacji naukowej i jego zastosowanie: badanie przez działanie. *Zagadnienia Informacji Naukowej* z. 40, s. 57–74.
- Wilson, T. D. (1982 b). Planning a user study in a developing country. [In:] J.S. Parker ed. *Aspects of Library Development Planning*. London: Mansell, p. 107–126.
- Wilson, T. D. (1982 c). The evaluation of current awareness services in local government. *Journal of Librarianship* vol.14, p. 279–288; dostępne także: <http://informationr.net/tdw/publ/papers/1982SDIeval.html> [odczyt: 18.05.2009].
- Wilson, T. D.; D. R. Streatfield (1982). Action research and users' needs. [In:] I. Friberg ed. *The 4th International Research Forum in Information Science. Proceedings*. Borås: Högskolan i Borås, p. 51–70; dostępne także: <http://informationr.net/tdw/publ/papers/action81.html> [odczyt: 18.05.2009].
- Wojciechowska-Pastwa, B. red. (2008). Człowiek w obliczu prawa. Kraków, Impuls, 309 s.
- Wojciechowski, J. (2006). Biblioteczna wartość naddana. Kraków: Wydaw. UJ, 138 s.
- Zaremba, M. (2009). Prawo dostępu do informacji publicznej: zagadnienia praktyczne [stan prawny na 15 02 2009]. Warszawa: DIFIN, 358 s.
- Zybert E. B.; D. Grabowska red. (2008). Książka, biblioteka, informacja w kręgu kultury i edukacji. Warszawa: SBP, 278 s. Zawiera m.in.: s. 156–164: D. Grygowski: Biblioteki: niekomercyjne instytucje w skomercjalizowanym otoczeniu; s. 177–183: J. Kołodziejska: Biblioteki w przestrzeni publicznej i prywatnej; s. 242–250: D. Grabowska: Projekt jako metoda godna polecenia dla bibliotekarzy.

* Publikacje T.D. Wilsona, z lat 70. i 80. XX w., które są stale wykorzystywane i cytowane, zostały w postaci cyfrowej udostępnione na stronach WWW Autora: <http://informationr.net/tdw/pubs.html>

Załącznik nr 1

**Typy e-usług informacyjnych
 w modelowych systemach informacji publicznej**

Usługi dla INDYWIDUALNYCH klientów	Usługi dla INSTYTUCJI / URZĘDÓW
Rozliczenia z urzędem skarbowym Podatki	Rozliczenia z urzędem skarbowym Podatki
Poszukiwanie pracy (oferty z rynku pracy)	Poszukiwanie pracowników (oferty urzędów pracy)
Wnioski o pomoc socjalną	Udzielanie pomocy socjalnej
Wnioski i wydawanie dokumentów urzędowych Zgłoszenia i świadectwa urodzin, stanu cywilnego oraz śmierci	Wnioski i wydawanie dokumentów urzędowych Stan i zmiany w rejestrach ludności
Rejestracja samochodów	Rejestracja samochodów – rejestry
Zezwolenia na budowę	Polityka przestrzenna i gospodarka – kontrola zezwoleń na budowę
Wnioski o pomoc policyjną	Bezpieczeństwo publiczne- pomoc policyjna, straż pożarna – profesjonalna i ochotnicza, straż samorządowa i obywatelska
Sprawy miejsca zamieszkania	Rejestry mieszkańców i udzielanie informacji adresowej instytucji
Informacje o edukacji i rekrutacji	Działalność edukacyjna
Informacje o opiece zdrowotnej	Działalności w zakresie opieki zdrowotnej
	Działalność gospodarcza
	Rejestry statystyczne
	Cła
	Ochrona środowiska
	Zamówienia publiczne

Źródło: Oprac. własne 2009 [na podstawie Luterek 2004]

Załącznik nr 2

**ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO
dotyczące spraw publicznych, zgodne z ustawami¹,**

GMINA	POWIAT	WOJEWÓDZTWO
OŚWIATA, WYCHOWANIE I SPORT		
edukacji publicznej	edukacji publicznej	edukacji publicznej, w tym szkolnictwa wyższego
kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych	kultury fizycznej i turystyki	kultury fizycznej i turystyki
KULTURA I TURYSTYKA		
kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury	kultury i ochrony dóbr kultury	kultury i ochrony jej dóbr
ZDROWIE I POMOC SPOŁECZNA		
ochrony zdrowia	promocji i ochrony zdrowia	promocji i ochrony zdrowia
pomocy społecznej, w tym ośrodków i zakładów opiekuńczych	pomocy społecznej	pomocy społecznej
polityki prorodzinnej, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej	polityki prorodzinnej	polityki prorodzinnej
	wspierania osób niepełnosprawnych	

¹ Ustawa o samorządzie gminnym (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1591), Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1592), Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1590).

GEODEZJA, GOSPODARKA NIERUCHOMOŚCIAMI, ROLNICTWO		
gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego; lokalnego transportu zbiorowego	transportu i dróg publicznych	dróg publicznych i transportu
gospodarki wodnej, wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz	gospodarki wodnej	gospodarki wodnej
utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych	utrzymania powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych	
ARCHITEKTURA I GOSPODARKA PRZESTRZENNA		
	geodezji, kartografii i katastru	
gospodarki nieruchomościami	gospodarki nieruchomościami	
ładu przestrzennego	zagospodarowania przestrzennego i nadzoru budowlanego	zagospodarowania przestrzennego
gminnego budownictwa mieszkaniowego		
		modernizacji terenów wiejskich
OCHRONA ŚRODOWISKA I GOSPODARKA KOMUNALNA		
ochrony środowiska i przyrody	ochrony środowiska i przyrody	ochrony środowiska
zieleni gminnej i zadrzewień		
targowisk i hal targowych		
cmentarzy gminnych		
	ochrony praw konsumenta	ochrony praw konsumentów
	rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego	

SPRAWY OBYWATELSKIE		
porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli	porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli	bezpieczeństwa publicznego
ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej	ochrony przeciwpowodziowej, przeciwpożarowej i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska	
	obronności	obronności
POLITYKA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA		
promocji gminy	promocji powiatu	
współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw		
współpracy z organizacjami pozarządowymi	współpracy z organizacjami pozarządowymi	
	przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy	przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji lokalnego rynku pracy
wspierania i upowszechniania idei samorządowej		

Źródło: na podstawie Dolnicki, B. Samorząd terytorialny. Wyd.3. Kraków: Zakamycze, Oddz. Wydaw., 402 s.

Załącznik nr 3

Raporty z badań 2008 r. Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na rzecz Programu Rozwoju Bibliotek w Polsce Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności

Raporty z badań (2009). Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, dok. elektr.

<http://www.frsi.org.pl/publikacje,2.php> [odczyt: 26.04.2009].

Zawiera:

- [1] Analiza kontekstu planowania Programu Bibliotecznego – raport z badań: sierpień 2008, dok. PDF. Aleksander Tarkowski, Agnieszka Koszowska, Mirosław Filiciak, Katarzyna Krakowska, 98 s.
- [2] Aleksandra Goldys, Magdalena Stec: Program Biblioteczny: raport z badań terenowych w 20 gminach. Pracownia Kapitału Społecznego Instytutu Socjologii UW, dok. PDF, 77 s.
- [3] Maria Rogaczewska: Raport z badań terenowych przeprowadzonych przez Lokalne Organizacje Grantowe w 58 gminach: sierpień 2008, dok. PDF, 40 s.
- [4] Biblioteki w Polsce: Biblioteki i bibliotekarze – raport z badań [ilościowych], przeprowadzonych metodą wywiadów telefonicznych (CATI) w 902 placówkach bibliotecznych, z 525 kierownikami i 500 szeregowych bibliotekarzy bibliotek gminnych, dok. PPT. Agencja Badawcza Millward Brown, 174 sl.
- [5] Biblioteki publiczne: opinie, korzystanie, potrzeby – raport z badań [ilościowych], którymi objęto 1021 mieszkańców wsi i 615 użytkowników bibliotek. Zbadano wzorce korzystania z bibliotek i ich wizerunek, korzystanie z komputerów i internetu (dostęp, umiejętności), potrzeby mieszkańców]: sierpień 2008, dok. PPT. Agencja Badawcza Millward Brown, 93 sl.
- [6] Lidia Kuczmierowska: Ocena potencjału instytucjonalnego bibliotek wojewódzkich – raport z badań, dok. PDF, 49 s.
- [7] Noemi Gryczko: Technologie informacyjne i komunikacyjne wspierające usługi świadczone przez biblioteki na terenach wiejskich – raport z badań, dok. PDF, 91 s.
- [8] Stan i perspektywy rozwoju dostępu do szerokopasmowego internetu dla placówek bibliotecznych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich – raport z badań, dok. PDF. Stowarzyszenie Społeczeństwa Wiedzy.